

BRITANIYA VA AMERIKA INGLIZ TILI: TALAFFUZ VA SO‘Z BOYLIGIDAGI ASOSIY FARQLAR

Andijon davlat chet tillari instituti

Usarova Muxlisaxon

Ilmiy maslahatchi: Xomidova Malohat

Anotatsiya: Ushbu maqolada ingliz tilining Britaniya va Amerika variantlarining talaffuz hamda so‘z boyligi jihatidan asosiy farqlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot jarayonida ushbu ikki variant o‘rtasidagi fonetik farqlar, shuningdek, kundalik nutqda qo‘llaniladigan leksik birliklardagi tafovutlar misollar orqali tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi Britaniya va Amerika ingliz tilidagi farqlarni ilmiy nuqtai nazardan yoritish hamda ularning ingliz tilini o‘rganish jarayonidagi ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat.

Kalit so‘zlar: ingliz tili variantlari, Britaniya ingliz tili, Amerika ingliz tili, fonetika, leksika, talaffuz farqlari.

Asrlar davomida linguafranca vazifasini bajarib kelayotgan tillardan biri bo‘lmish Ingliz tilining ikki xil variant bo‘lib, bular Amerika va Britaniya ingliz tilisidir. Ular ko‘rinishidan bir tilga mansub bo‘lsada allaqachon bir qancha asosiy farqlarga egadir. Ikkala variantning negizi, albatta, ingliz tili hisoblanadi. Biroq Amerika qit‘asi kashf qilingandan keyin yevropadaning bir qancha mamlakatlaridan, jumladan, Buyuk Britaniyadan ham ko‘plab odamlar yangi yerlarga ko‘chib ketishgan. Inglizlar Amerikada garchi o‘z tillari bilan muloqotda bo‘lasada til asta-sekin o‘zgacha standartlarda o‘zgara boshlagan. Bunga o‘z navbatida boshqa tillar ya‘ni ispan, nemis, fransuz va hindu tillarining aralashuvi ham sabab bo‘lgan degan fikrlar ham yo‘q emas. Shuningdek, Amerikaning tabiati, yashash tarsi, hayvonot va o‘simlik dunyosi, ijtimoiy sharoit Britaniyadan ancha farq qilgan. Shu sababli yangi joylar va predmetlar haqidagi tushunchalarni fodalash uchun yangicha so‘zlar kerak bo‘lgan. Talaffuz esa Amerika va Britaniya orasidagi geografik masofa va boshqa tillarning chatishuvi sababli o‘zgara boshlagan. Mustaqillikka erishgandan keyin esa amerikaliklar nafaqat siyosiy jihatdan

balki madaniyat orqali ham ajralishni istashgan. Til millatning asosini tashkil qilgani sababli endilikda Amerika Britaniyadan o‘z tillarini ajratishga harakat qilib ularni o‘z usullarida standartlashtirishgan. O‘z navbatida Britaniya ham ingliz tiliga yangicha standartlar va bir qancha o‘zgarishlar kiritgan. Natijada ingliz tilining hozirgi biz ko‘rib turgan Amerika va Britaniya variantlari shakllangan.

Ingliz tilining bu ikki variantining yozuv tizimi va grammatikasi bir-biriga o‘xshashda talaffuz jihatdan bir qancha tafovutlarga egadir. Ya’ni, Amerika va Britaniya tillarida bir nechta o‘xshash harflar har xil tovush chiqaradi. Bu asosan, **R** harfining talaffuzi, unli harflarning talaffuzlari, shuningdek, urg‘u tushishi bilan bog‘liq.

Birinchi muhim farq **R** harfining talaffuzi hisoblanadi. Amerika ingliz tilida **R** deyarli barcha holatlarda aniq talaffuz qilinadi. Britaniya ingliz tilida esa, so‘z oxiridagi yoki undoshdan oldingi **R** harfi ko‘pincha talaffuz qilinmaydi. Masalan, *car* so‘zi Amerika ingliz tilida *kar* tarzida talaffuz qilinadi, Britaniya ingliz tilida esa *kaa* kabi eshitiladi. Shuningdek, *hard* so‘zi Amerika ingliz tilida *hard*, Britaniya ingliz tilida esa *haad* tarzida aytiladi. *Water* so‘zida ham farq mavjud: Amerika ingliz tilida *woter*, Britaniya ingliz tilida esa *wo:tə* kabi talaffuz qilinadi.

Ikkinchi farq *unli tovushlarning talaffuzi* bilan bog‘liq. Ba’zi so‘zlarda Britaniya ingliz tilida unli tovushlar uzunroq talaffuz qilinadi, Amerika ingliz tilida esa qisqaroq yoki boshqacha tovush bilan aytiladi. Masalan, *dance* so‘zi Britaniya ingliz tilida *daans* tarzida, Amerika ingliz tilida esa *dens* tarzida talaffuz qilinadi. Xuddi shuningdek, *bath* so‘zi Britaniya ingliz tilida *baath*, Amerika ingliz tilida esa *baeth* kabi aytiladi. *Tomato* so‘zi ham yaxshi misol bo‘la oladi: Britaniya ingliz tilida *tə-ma-to*, Amerika ingliz tilida esa *tə-mey-to* deb talaffuz qilinadi.

Uchinchi farq esa so‘zlarda *urg‘u tushishi* bilan bog‘liq. Ba’zi so‘zlarda qaysi bo‘g‘inga urg‘u berilishi Britaniya va Amerika ingliz tilida turlicha bo‘lishi mumkin. Masalan, *advertisement* so‘zida Britaniya ingliz tilida urg‘u ikkinchi bo‘g‘inga tushadi (*ad-VER-tis-ment*), Amerika ingliz tilida esa birinchi bo‘g‘inga tushadi (*AD-ver-tise-*

ment). Yana bir misol *garage* soʻzi boʻlib, Britaniya ingliz tilida *GA-rage* tarzida, Amerika ingliz tilida esa *ga-RAGE* tarzida talaffuz qilinadi.

Umuman olganda, Britaniya va Amerika ingliz tilidagi talaffuz farqlari tilning turli tarixiy va madaniy rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan. Shunga qaramay, bu farqlar ingliz tilida soʻzlashuvchilarning bir-birini tushunishiga katta toʻsqinlik qilmaydi.

Britaniya ingliz tili va Amerika ingliz tili oʻrtasidagi muhim farqlardan biri **leksik farqlar**, yaʼni soʻz boyligidagi tafovutlardir. Garchi bu ikki variant bir xil til tizimiga mansub boʻlsa-da, kundalik hayotda ishlatiladigan koʻplab soʻzlar turli nomlar bilan ifodalanadi. Ushbu farqlar tarixiy rivojlanish, madaniy taʼsirlar hamda ijtimoiy omillar natijasida shakllangan. Ayniqsa, uy-joy, transport, oziq-ovqat va kundalik hayot bilan bogʻliq terminlarda bunday tafovutlar yaqqol namoyon boʻladi.

Birinchi, ***uy-joy va turar joy bilan bogʻliq terminlarda*** sezilarli farqlar mavjud. Masalan, Britaniya ingliz tilida koʻp qavatli binodagi yashash joyi ***flat*** deb ataladi, Amerika ingliz tilida esa xuddi shu maʼnoni ifodalash uchun ***apartment*** soʻzi qoʻllaniladi. Bundan tashqari, binoda qavatlar oʻrtasida harakatlanish uchun ishlatiladigan mexanik qurilma Britaniyada ***lift***, Amerikada esa ***elevator*** deb ataladi. Bu farqlar kundalik muloqotda tez-tez uchraydi va ikki variant oʻrtasidagi leksik tafovutlarni aniq koʻrsatib beradi.

Ikkinchi, ***oziq-ovqat va kundalik isteʼmol mahsulotlari nomlarida*** ham sezilarli farqlar mavjud. Masalan, Britaniya ingliz tilida ***biscuit*** soʻzi shirin pechenyeni anglatadi, Amerika ingliz tilida esa shu mahsulot ***cookie*** deb ataladi. Yana bir misol sifatida kartoshka qovurmasini keltirish mumkin: Britaniya ingliz tilida bu ***chips*** Amerika ingliz tilida esa ***French fries*** deb yuritiladi. Shuningdek, shirinlik yoki desert uchun ishlatiladigan ayrim soʻzlar ham turlicha boʻlishi mumkin. Bu kabi farqlar kundalik muloqotda baʼzan chalkashliklarga sabab boʻlishi mumkin.

Uchinchi, ***transport va sayohat bilan bogʻliq terminlarda*** ham muayyan farqlar mavjud. Masalan, Britaniya ingliz tilida yuk tashuvchi katta avtomobil ***lorry*** deb ataladi,

Amerika ingliz tilida esa bu transport vositasi **truck** nomi bilan yuritiladi. Bundan tashqari, dam olish yoki sayohat qilish ma'nosini anglatuvchi so'zlar ham turlicha bo'lishi mumkin. Britaniya ingliz tilida **holiday** so'zi ishlatilsa, Amerika ingliz tilida ko'proq **vacation** so'zi qo'llaniladi. Avtomobil uchun yoqilg'i ham turlicha nomlanadi: Britaniyada **petrol**, Amerikada esa **gas** yoki **gasoline** deb ataladi.

Bundan tashqari, ayrim kundalik predmetlar nomlarida ham farqlar kuzatiladi. Masalan, Britaniya ingliz tilida **boot** avtomobilning yukxona qismi uchun ishlatilsa, Amerika ingliz tilida bu **trunk** deb ataladi. Xuddi shuningdek, yo'l chetidagi piyodalar yuradigan qismi Britaniyada **pavement**, Amerikada esa **sidewalk** deb yuritiladi.

Umuman olganda, Britaniya va Amerika ingliz tilidagi leksik farqlar tilning turli hududlarda tarixiy va madaniy jihatdan qanday rivojlanganini ko'rsatadi. Shunga qaramay, ushbu tafovutlar ingliz tilida so'zlashuvchilar o'rtasidagi muloqotga jiddiy to'sqinlik qilmaydi, chunki ko'p hollarda ma'no kontekst orqali oson tushuniladi. Bu holat ingliz tilining global til sifatida moslashuvchan va boy ekanligini yana bir bor namoyish etadi.

Xulosa qilib aytganda, Britaniya ingliz tili va Amerika ingliz tili bir xil til tizimiga mansub bo'lishiga qaramay, ular o'rtasida bir qator sezilarli farqlar mavjud. Ushbu farqlar asosan *talaffuz, so'z boyligi va ayrim til birliklarining qo'llanishida* namoyon bo'ladi. Talaffuz jihatidan qaralganda, ayniqsa "r" tovushining aytilishi, unli tovushlarning talaffuzi hamda urg'u tushishidagi tafovutlar bu ikki variantni bir-biridan ajratib turadi. Bundan tashqari, kundalik hayotda ishlatiladigan ko'plab so'zlar ham Britaniya va Amerika ingliz tilida turlicha ifodalanadi.

Leksik farqlar esa ko'pincha madaniy, tarixiy va ijtimoiy rivojlanish jarayonlari bilan chambarchas bog'liqdir. Amerika Qo'shma Shtatlari mustaqillikka erishganidan keyin ingliz tili ushbu hududda alohida rivojlanish yo'liga o'tdi. Immigratsiya jarayonlari, turli madaniyatlarning ta'siri hamda yangi ijtimoiy muhit tilning shakllanishida muhim rol o'ynadi. Natijada, Amerika ingliz tilida yangi so'zlar paydo bo'ldi yoki mavjud so'zlar yangi ma'nolarda qo'llanila boshladi.

Shunga qaramay, Britaniya va Amerika ingliz tili o'rtasidagi farqlar tilning asosiy tuzilishiga jiddiy ta'sir ko'rsatmaydi. Ikkala variant ham bir xil grammatik tizimga ega bo'lib, ular o'rtasida o'zaro tushunish darajasi juda yuqori hisoblanadi. Shu sababli dunyoning turli hududlarida yashovchi ingliz tilida so'zlashuvchilar ushbu ikki variant orqali bimalol muloqot qila oladilar.

Bugungi kunda ingliz tili global til sifatida xalqaro aloqa, ilm-fan, texnologiya va ta'lim sohalarida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Britaniya va Amerika ingliz tili o'rtasidagi farqlar esa ushbu tilning boyligi, moslashuvchanligi va rivojlanish jarayonining tabiiy natijasi sifatida qaraladi. Demak, bu farqlar ingliz tilining global miqyosdagi ahamiyatini kamaytirmaydi, aksincha uning madaniy va lingvistik xilma-xilligini yanada boyitadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Algeo, J. (2006). *British or American English? A Handbook of Word and Grammar Patterns*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Baugh, A. C., & Cable, T. (2013). *A History of the English Language*. London: Routledge.
3. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Irisqulov, M. (2009). *Tilshunoslikka kirish*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
5. Jamolxonov, H. (2005). *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: Talqin nashriyoti.
6. McArthur, T. (2002). *The Oxford Guide to World English*. Oxford: Oxford University Press.
7. Mahmudov, N. (2012). *Til va nutq madaniyati*. Toshkent: Fan nashriyoti.
8. Swan, M. (2005). *Practical English Usage*. Oxford: Oxford University Press.
9. Trudgill, P., & Hannah, J. (2017). *International English: A Guide to the Varieties of Standard English*. London: Routledge.
10. Yo'ldoshev, B. (2010). *Tilshunoslik nazariyasi*. Toshkent: Fan nashriyoti.

11. Oxford Dictionary of English. (2020). Oxford: Oxford University Press.